ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πρώτο τμήμα)

της 23ης Απριλίου 2009 *

Στην υπόθεση C-167/08,

με αντικείμενο αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ, υποβληθείσα από το Hof van Cassatie (Βέλγιο) με απόφαση της 10ης Απριλίου 2008, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 21 Απριλίου 2008, στο πλαίσιο της δίκης

Draka NK Cables Ltd,

AB Sandvik International,

VO Sembodja BV,

Parc Healthcare International Ltd

* Γλώσσα διαδικασίας: η ολλανδική.

κατά

Omnipol Ltd,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πρώτο τμήμα),

συγκείμενο από τους P. Jann, πρόεδρο τμήματος, M. Ilešič, A. Borg Barthet, E. Levits (εισηγητή) και J.-J. Kasel, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: P. Mengozzi
γραμματέας: M. Ferreira, κύρια υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 12ης Φεβρουαρίου 2009,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

— οι Draka NK Cables Ltd., AB Sandvik International, VO Sembodja BV και Parc Healthcare International Ltd, εκπροσωπούμενες από τους P. Lefèbvre, advocaat, A. Hansebout, conseil, και C. Ronse, avocat,

— η Omnipol Ltd, εκπροσωπούμενη από τους H. Geinger, H. Verhulst και R. Portocarero, advocaten,

— η Βελγική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον T. Materne,

— η Σλοβακική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον J. Čorba,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από την A.-M. Rouchaud-Joët και τον R. Troosters,

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς την ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 43, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 2001, L 12, σ. 1).

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς όπου ορισμένοι δανειστές της Central Bank of Irak (στο εξής: CBI), δηλαδή η Draka NK Cables Ltd, η οποία εδρεύει στη Φινλανδία, η AB Sandvik International, η οποία εδρεύει στη Σουηδία, η VO Sembodja BV, η οποία εδρεύει στις Κάτω Χώρες, και η Parc Healthcare International

Ltd, η οποία εδρεύει στην Ιρλανδία (συλλήβδην στο εξής: αναιρεσείουσες), αντιδικούν με έναν άλλο δανειστή της CBI, δηλαδή την Omnipol Ltd, η οποία εδρεύει στην Τσεχία (στο εξής: Omnipol), σχετικά με μια απόφαση του rechtbank van eerste aanleg te Brussel (Πρωτοδικείου Βρυξελλών) να κηρύξει εκτελεστή στην ημεδαπή μια απόφαση του Gerechtshof te Amsterdam της 11ης Δεκεμβρίου 2003 σχετικά με απαιτήσεις της Omnipol κατά της CBI.

Το νομικό πλαίσιο

Η κοινοτική ρύθμιση

3 Το άρθρο 43, παράγραφος 1, του κανονισμού 44/2001 ορίζει:

«Κατά της αποφάσεως που εκδίδεται επί της αιτήσεως για την κήρυξη της εκτελεστότητας μπορεί να ασκηθεί ένδικο μέσο και από τους δύο διαδίκους.»

4 Ο κανονισμός αυτός αντικαθιστά τη Σύμβαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1968 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 1982, L 388, σ. 7), όπως τροποποιήθηκε με τη Σύμβαση της 9ης Οκτωβρίου 1978 για την προσχώρηση του Βασιλείου της Δανίας, της Ιρλανδίας και του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Βόρειας Ιρλανδίας (ΕΕ 1982, L 388, σ. 24), με τη Σύμβαση της 25ης Οκτωβρίου 1982 για την προσχώρηση της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΕΕ L 388, σ. 1), με τη Σύμβαση της 26ης Μαΐου 1989 για την προσχώρηση του Βασιλείου της Ισπανίας και της Πορτογαλικής Δημοκρατίας (ΕΕ L 285, σ. 1) και με τη

Σύμβαση της 29ης Νοεμβρίου 1996 για την προσχώρηση της Δημοκρατίας της Αυστρίας, της Δημοκρατίας της Φινλανδίας και του Βασιλείου της Σουηδίας (ΕΕ 1997, C 15, σ. 1, στο εξής: Σύμβαση των Βρυξελλών).

5 Το άρθρο 36, παράγραφος 1, της Συμβάσεως των Βρυξελλών προέβλεπε:

«Αν η εκτέλεση επιτραπεί, το πρόσωπο κατά του οποίου ζητείται η εκτέλεση μπορεί να προσφύγει κατά της αποφάσεως μέσα σε ένα μήνα από την επίδοσή της.»

6 Το άρθρο 40 της ίδιας Συμβάσεως όριζε:

«Αν η αίτησή του απορριφθεί, ο αιτών μπορεί να προσφύγει:

[…]

Ο διάδικος κατά του οποίου ζητείται η εκτέλεση καλείται να παραστεί ενώπιον του δικαστηρίου που εκδικάζει την προσφυγή. […]»

Η εθνική ρύθμιση

7 Το άρθρο 1166 του βελγικού αστικού κώδικα ορίζει:

«Παρά ταύτα, οι δανειστές δύνανται να ασκήσουν όλα τα δικαιώματα και όλες τις αγωγές του οφειλέτη τους, εξαιρουμένων των προσωποπαγών δικαιωμάτων και αγωγών.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

8 Οι αναιρεσείουσες και η Omnipol έχουν προβάλει αξιώσεις για τη σύμμετρη διανομή χρηματικών ποσών που ανήκουν στη CBI.

9 Το ποσό της απαιτήσεως της Omnipol αντιστοιχεί στο ήμισυ του συνολικού ποσού των απαιτήσεων κατά της CBI. Η Omnipol στηρίζει την απαίτησή της σε απόφαση του Gerechtshof te Amsterdam της 11ης Δεκεμβρίου 2003.

10 Βάσει των άρθρων 38 επ. του κανονισμού 44/2001, το Rechtbank van eerste aanleg te Brussel κήρυξε εκτελεστή την απόφαση αυτή.

11 Για να εμποδίσουν την εκτέλεση της αποφάσεως του Gerechtshof te Amsterdam, οι αναιρεσείουσες άσκησαν από κοινού, ως «πλαγιαστική αγωγή» υπό την έννοια του άρθρου 1166 του βελγικού αστικού κώδικα και του άρθρου 43, παράγραφος 1, του κανονισμού 44/2001, ένδικο μέσο κατά της αποφάσεως να κηρυχθεί εκτελεστή στην ημεδαπή η πιο πάνω απόφαση του δικαστηρίου της αλλοδαπής.

12 Στις 14 Νοεμβρίου 2005, το Rechtbank van eerste aanleg te Brussel κήρυξε απαράδεκτο το ένδικο αυτό μέσο κρίνοντας ότι, μολονότι το άρθρο 1166 του βελγικού αστικού κώδικα παρέχει στους δανειστές το δικαίωμα να ασκήσουν όλα τα δικαιώματα και όλες τις αγωγές του οφειλέτη τους, οι δανειστές αυτοί δεν μπορούν να θεωρηθούν «διάδικοι» υπό την έννοια του άρθρου 43, παράγραφος 1, του κανονισμού 44/2001. Συγκεκριμένα, η προβλεπόμενη από τον κανονισμό αυτόν διαδικασία κηρύξεως της εκτελεστότητας εισάγει ένα πλήρες και αυτοτελές σύστημα ενδίκων μέσων που δεν είναι έργο του εθνικού νομοθέτη να συμπληρώσει.

13 Οι αναιρεσείουσες άσκησαν αναίρεση κατά της αποφάσεως αυτής. Υποστηρίζουν ότι ο δανειστής που ασκεί βάσει πλαγιαστικής αγωγής τα δικαιώματα του οφειλέτη πρέπει να θεωρηθεί «διάδικος» υπό την έννοια του άρθρου 43, παράγραφος l, του κανονισμού 44/2001, εφόσον ο οφειλέτης ήταν διάδικος στη δίκη ενώπιον του δικαστηρίου της αλλοδαπής.

14 Το Hof van Cassatie διαπίστωσε ότι, μολονότι ο κανονισμός 44/2001 έχει, στον τομέα των ενδίκων μέσων, τον ίδιο σκοπό με τη Σύμβαση των Βρυξελλών, το κείμενο του άρθρου 43, παράγραφος 1, του κανονισμού αυτού αποκλίνει από το κείμενο της ανάλογης διατάξεως της εν λόγω Συμβάσεως.

15 Συγκεκριμένα, το άρθρο 36 της Συμβάσεως των Βρυξελλών προέβλεπε ότι ο διάδικος κατά του οποίου ζητείται η εκτέλεση της αποφάσεως της κύριας δίκης μπορεί να ασκήσει ένδικο μέσο κατά της αποφάσεως να κηρυχθεί εκτελεστή στην ημεδαπή η απόφαση της κύριας δίκης, ενώ το άρθρο 43, παράγραφος 1, του κανονισμού 44/2001 παρέχει και στους «δύο διαδίκους» τη δυνατότητα να ασκήσουν ένδικο μέσο κατά της αποφάσεως επί της αιτήσεως να κηρυχθεί αυτή η εκτελεστότητα.

16 Λαμβάνοντας υπόψη αυτή την εξέλιξη στο κείμενο των κοινοτικών πράξεων, το αιτούν δικαστήριο εκτίμησε ότι δεν είναι αυτονόητο ότι πρέπει να διατηρηθεί η ερμηνεία του άρθρου 36 της Συμβάσεως των Βρυξελλών που έχει δοθεί από το Δικαστήριο (βλ. απόφαση της 2ας Ιουλίου 1985, 148/84, Deutsche Genossenschaftsbank, Συλλογή 1985, σ. 1981), σύμφωνα με την οποία τα ένδικα μέσα κατά της αποφάσεως να κηρυχθεί εκτελεστή στην ημεδαπή μια απόφαση δικαστηρίου της αλλοδαπής μπορούν να ασκηθούν μόνον από τους διαδίκους στη δίκη ενώπιον του δικαστηρίου της αλλοδαπής, πράγμα που αποκλείει κάθε ένδικο μέσο των τρίτων ενδιαφερόμενων κατά της αποφάσεως να κηρυχθεί αυτή η εκτελεστότητα.

17 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Hof van Cassatie αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να θέσει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Είναι ο δανειστής που ασκεί αγωγή επ' ονόματι και για λογαριασμό του οφειλέτη του "διάδικος" υπό την έννοια του άρθρου 43, παράγραφος 1, του κανονισμού 44/2001, δηλαδή πρόσωπο που μπορεί να ασκήσει ένδικο μέσο κατά αποφάσεως επί αιτήσεως να κηρυχθεί εκτελεστός στην ημεδαπή αλλοδαπός εκτελεστός τίτλος, ακόμη και αν δεν είχε μετάσχει στη δίκη στην οποία άλλος δανειστής του οφειλέτη αυτού είχε ζητήσει να κηρυχθεί αυτή η εκτελεστότητα;»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

18 Με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά στην ουσία αν το άρθρο 43, παράγραφος 1, του κανονισμού 44/2001 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι ένας δανειστής ενός οφειλέτη δύναται να ασκήσει ένδικο μέσο κατά αποφάσεως επί αιτήσεως να κηρυχθεί εκτελεστός στην ημεδαπή αλλοδαπός εκτελεστός τίτλος ακόμη και αν δεν είχε μετάσχει στη δίκη στην οποία άλλος δανειστής του οφειλέτη αυτού είχε ζητήσει να κηρυχθεί αυτή η εκτελεστότητα.

19 Για να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αυτό, πρέπει να υπομνησθεί, αφενός, ότι, κατά πάγια νομολογία, οι διατάξεις του κανονισμού 44/2001 πρέπει να ερμηνεύονται αυτοτελώς, λαμβανομένων υπόψη του συστήματος και των σκοπών του (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 2006, C-103/05, Reisch Montage, Συλλογή 2006, σ. I-6827, σκέψη 29, και της 2ας Οκτωβρίου 2008, C-372/07, Hassett και Doherty, Συλλογή 2008, σ. I-7403, σκέψη 17).

20 Αφετέρου, εφόσον πλέον ο κανονισμός 44/2001 αντικαθιστά, στις σχέσεις των κρατών μελών, τη Σύμβαση των Βρυξελλών, η ερμηνεία που έχει δοθεί από το Δικαστήριο όσον αφορά τις πρώτες διατάξεις ισχύει και για τις δεύτερες, όταν οι διατάξεις της Συμβάσεως των Βρυξελλών και αυτές του κανονισμού 44/2001 μπορούν να

χαρακτηριστούν ως ισοδύναμες. Επιπλέον, από τη δέκατη ένατη αιτιολογική σκέψη του κανονισμού 44/2001 προκύπτει ότι πρέπει να διασφαλίζεται η ερμηνευτική συνέχεια μεταξύ της Συμβάσεως των Βρυξελλών και του εν λόγω κανονισμού.

21 Εν προκειμένω, το εθνικό δικαστήριο διαπιστώνει ότι το κείμενο του άρθρου 43, παράγραφος l, του κανονισμού 44/2001 αποκλίνει από το κείμενο του άρθρου 36 της Συμβάσεως των Βρυξελλών.

22 Ωστόσο, από την εξέταση του συστήματος που εισήγαγε η Σύμβαση των Βρυξελλών σε σχέση με εκείνο που θεσμοθέτησε ο κανονισμός 44/2001 προκύπτει ότι το κείμενο του άρθρου 43, παράγραφος l, του κανονισμού αυτού πρέπει να συγκριθεί όχι με εκείνο του άρθρου 36, παράγραφος 1, της Συμβάσεως αυτής, αλλά με το κείμενο των συνδυασμένων διατάξεων των άρθρων 36 και 40 της εν λόγω Συμβάσεως.

23 Συγκεκριμένα, αφενός, από το άρθρο 36, παράγραφος 1, της Συμβάσεως των Βρυξελλών και, αφετέρου, από το άρθρο 40, παράγραφος 1, της Συμβάσεως αυτής προκύπτει ότι είτε ο διάδικος κατά του οποίου ζητείται η εκτέλεση είτε ο αιτών δύναται να ασκήσει ένδικο μέσο, αν απορριφθεί η αίτησή του. Έτσι, από την ανάγνωση των δύο αυτών διατάξεων προκύπτει ότι ο ένας ή ο άλλος διάδικος στη δίκη επί της αιτήσεως να κηρυχθεί εκτελεστός στην ημεδαπή αλλοδαπός εκτελεστός τίτλος έχει τη δυνατότητα να ασκήσει ένδικο μέσο κατά της αποφάσεως επί της αιτήσεως αυτής, πράγμα που ισοδυναμεί με το περιεχόμενο του άρθρου 43, παράγραφος 1, του κανονισμού 44/2001, το οποίο έτσι ενώνει τις δύο χωριστές διατάξεις της Συμβάσεως των Βρυξελλών.

24 Επομένως, η γενομένη στο άρθρο 43, παράγραφος 1, του κανονισμού 44/2001 τροποποίηση σχετικά με τον τρόπο που έχει συνταχθεί η Σύμβαση των Βρυξελλών δεν επέφερε καμία μεταβολή επί της ουσίας και δεν μπορεί να έχει ως συνέπεια ότι η ερμηνεία που δόθηκε από το Δικαστήριο στα άρθρα της Συμβάσεως των Βρυξελλών που αφορούν την εκτέλεση μιας αποφάσεως δεν μπορεί να εφαρμοστεί στα αντίστοιχα άρθρα του κανονισμού 44/2001.

25 Εν προκειμένω, το Δικαστήριο έχει κρίνει κατ' αρχάς ότι η αρχή της ασφάλειας δικαίου στην κοινοτική έννομη τάξη και οι σκοποί που η Σύμβαση των Βρυξελλών έχει βάσει του άρθρου 220 ΕΚ, στο οποίο στηρίζεται, απαιτούν ομοιόμορφη εφαρμογή, σε όλα τα κράτη μέλη, των εννοιών και των νομικών χαρακτηρισμών που το Δικαστήριο έχει διατυπώσει στο πλαίσιο της Συμβάσεως αυτής (βλ. αποφάσεις της 14ης Ιουλίου 1977, 9/77 και 10/77, Bavaria Fluggesellschaft, Συλλογή τόμος 1977, σ. 457, σκέψη 4, και της 11ης Αυγούστου 1995, C-432/93, SISRO, Συλλογή 1995, σ. I-2269, σκέψη 39).

26 Ακολούθως, το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι ο κύριος σκοπός της Συμβάσεως των Βρυξελλών είναι να απλοποιήσει τις δίκες στο κράτος όπου ζητείται η εκτέλεση, προβλέποντας μια πολύ συνοπτική, απλή και ταχεία διαδικασία κηρύξεως της εκτελεστότητας, ενώ παρέχει στον διάδικο κατά του οποίου ζητήθηκε η εκτέλεση τη δυνατότητα να ασκήσει ένδικο μέσο (βλ., στο ίδιο πνεύμα, αποφάσεις της 2ας Ιουνίου 1994, C-414/92, Solo Kleinmotoren, Συλλογή 1994, σ. I-2237, σκέψη 20, και της 17ης Ιουνίου 1999, C-260/97, Unibank, Συλλογή 1999, σ. I-3715, σκέψη 14).

27 Η διαδικασία αυτή συνιστά ένα αυτοτελές και πλήρες σύστημα, ανεξάρτητο από τα νομικά συστήματα των συμβαλλομένων κρατών, ακόμη και στον τομέα των ενδίκων μέσων (βλ. προαναφερθείσα απόφαση Deutsche Genossenschaftsbank, σκέψεις 16 και 17). Οι σχετικοί κανόνες πρέπει να ερμηνεύονται στενά (βλ. προαναφερθείσα απόφαση SISRO, σκέψεις 35 και 39). Επομένως, το άρθρο 36 της Συμβάσεως των Βρυξελλών αποκλείει τα ένδικα μέσα που το εσωτερικό δίκαιο παρέχει στους τρίτους ενδιαφερόμενους κατά μιας αποφάσεως να κηρυχθεί εκτελεστός στην ημεδαπή αλλοδαπός εκτελεστός τίτλος (βλ. προαναφερθείσα απόφαση Deutsche Genossenschaftsbank, σκέψη 17, και απόφαση της 21ης Απριλίου 1993, C-172/91, Sonntag, Συλλογή 1993, σ. I-1963, σκέψη 33).

28 Κατά συνέπεια, δεν ασκεί επιρροή η έκταση του δικαιώματος που το άρθρο 1166 του βελγικού αστικού κώδικα παρέχει στις αναιρεσείουσες, σχετικά με τις οποίες η Βελγική Κυβέρνηση διευκρίνισε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ότι δεν μπορούν να εξομοιωθούν με τον οφειλέτη.

29 Τέλος, το Δικαστήριο έχει υπενθυμίσει ότι, λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι η Σύμβαση των Βρυξελλών περιορίζεται να ρυθμίσει τη διαδικασία κηρύξεως εκτελεστών στην ημεδαπή αλλοδαπών εκτελεστών τίτλων και δεν άπτεται της κατά

κυριολεξία εκτελέσεως η οποία εξακολουθεί να υπόκειται στο εθνικό δίκαιο του δικαστή ο οποίος ζητείται να κηρύξει την εκτελεστότητα (βλ. απόφαση της 4ης Φεβρουαρίου 1988, 145/86, Hoffmann, Συλλογή 1988, σ. 645, σκέψη 27), οι τρίτοι ενδιαφερόμενοι θα μπορούν να ασκήσουν κατά των μέσων αναγκαστικής εκτελέσεως τα ένδικα βοηθήματα που τους παρέχει το δίκαιο του κράτους της αναγκαστικής εκτελέσεως (βλ. προαναφερθείσα απόφαση Deutsche Genossenschaft-sbank, σκέψη 18).

30 Οι διαπιστώσεις αυτές ισχύουν με τον ίδιο τρόπο για τον κανονισμό 44/2001. Επιρρωννύονται από τη δέκατη όγδοη αιτιολογική του σκέψη, η οποία αναφέρεται στα ένδικα μέσα που παρέχονται κατά της αποφάσεως να κηρυχθεί εκτελεστός στην ημεδαπή αλλοδαπός εκτελεστός τίτλος. Συγκεκριμένα, κατά την εν λόγω αιτιολογική σκέψη, η ευχέρεια αυτή ρητώς παρέχεται μόνο στον αιτούντα και στον καθού.

31 Κατόπιν όλων των ανωτέρω, το άρθρο 43, παράγραφος 1, του κανονισμού 44/2001 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι ο δανειστής ενός οφειλέτη δεν δύναται να ασκήσει ένδικο μέσο κατά αποφάσεως επί αιτήσεως να κηρυχθεί εκτελεστός στην ημεδαπή αλλοδαπός εκτελεστός τίτλος αν δεν είχε μετάσχει στη δίκη στην οποία άλλος δανειστής του οφειλέτη αυτού είχε ζητήσει να κηρυχθεί αυτή η εκτελεστότητα.

Επί των δικαστικών εξόδων

32 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (πρώτο τμήμα) αποφαίνεται:

Το άρθρο 43, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι ο δανειστής ενός οφειλέτη δεν δύναται να ασκήσει ένδικο μέσο κατά αποφάσεως επί αιτήσεως να κηρυχθεί εκτελεστός στην ημεδαπή αλλοδαπός εκτελεστός τίτλος αν δεν είχε μετάσχει στη δίκη στην οποία άλλος δανειστής του οφειλέτη αυτού είχε ζητήσει να κηρυχθεί αυτή η εκτελεστότητα.

(υπογραφές)